

Unntak i forsikringsavtaler for straffbare handlinger o.l.

*Professor Trine-Lise Wilhelmsen,
Universitetet i Oslo, Nordisk institutt for sjørett, Juridisk fakultet*

1 Innledning

Temaet for denne artikkelen er et unntak for straffbare handlinger eller deltagelse i forbrytelse, som benyttes i en del forsikringsavtaler. Forsikring innebærer at en part – forsikringstaker¹ – overfører risiko til et forsikringsselskap² mot å betale en premie. Slike avtaler er regulert av forsikringsavtaleloven av 1989 (fal.). Loven sonderer mellom skadeforsikring, som omfatter «forsikring mot skade på eller tap av ting, rettigheter eller andre fordeler, forsikring mot erstatningsansvar eller kostnader, og annen forsikring som ikke er personforsikring»,³ og personforsikring, som omfatter livsforsikring, ulykkesforsikring og sykeforsikring.⁴ Unntaket for straffbare forhold brukes i ansvarsforsikring og rettshjelpsforsikring. I ansvarsforsikring unntas da skadevolders/sikredes⁵ ansvar som følge av en straffbar handling, mens man i rettshjelpsforsikring unntar utgifter til rettshjelp som følge av en slik handling. Unntaket for deltagelse i forbrytelse brukes i ulykkesforsikring, og innebærer at ulykke som oppstår som følge av at forsikrede⁶ deltar i en forbrytelse, er unntatt.

Et slikt unntak for straffbare forhold reiser to prinsipielle problemstillinger. Den første gjelder forholdet til den preseptoriske reguleringen i fal. om sikredes/forsikredes handlinger og unnlatelser, som er regulert i fal. kap. 4 og 13. Spørsmålet her er om unntaket generelt er i strid med noen av disse reglene, jf. punkt 2 nedenfor. Den andre gjelder forholdet til forbudet mot forsikring av ulovlig interesse. Den risikoen som overføres i en forsikringsavtale, er knyttet til en interesse på forsikringstakerens hånd. Den forsikrede interesse i skadeforsikring er en økonomisk verdi, mens den i personforsikring er en persons liv eller helse.

¹ Den som inngår en avtale om forsikring, jf. forsikringsavtaleloven 1989 nr. 69 (fal.) § 1-2 (b).

² Den som ved avtalen påtar seg å yte forsikring, jf. fal. § 1-2 (a).

³ Fal. § 1-1 første ledd.

⁴ Fal. § 10-1 første og annet ledd.

⁵ «Den som etter forsikringsavtalen vil ha krav på erstatning eller forsikringssum. I ansvarsforsikring er sikrede den hvis erstatningsansvar er dekket», jf. fal. § 1-2 (c).

⁶ «Den persons liv eller helse forsikringen knytter seg til», jf. fal. § 10-2 (c).

Kjernen i begrepet «ulovlig interesse» er at det er knyttet noe ulovlig til den.⁷ Forutsetningen her er at forsikringstilfellet er utløst av et straffbart forhold, og da hefter det noe ulovlig ved interessen. Dette spørsmålet behandles i punkt 3.

Et slikt unntak i ansvarsforsikring var nylig oppe i en sak i Finansklagenemnda, hvor nemnda for første gang foretok en prinsipiell drøftelse av disse problemene.⁸ Unntaket for rettshjelpsforsikring har vært til behandling i flere nemndsavgjørelser uten at nemnda har foretatt tilsvarende drøftelser.⁹ Unntaket i ulykkesforsikring har også vært oppe i nemnda et par ganger.¹⁰ Siden disse unntakene er relativt vanlige, er det viktig med en prinsipiell avklaring.

2 Forholdet til fal. kap. 4 og kap. 13

2.1 Problemet med «skjulte handlingsklausuler»

Fal. gir en omfattende regulering av innholdet i en forsikringsavtale, men har ingen regler om det som kalles «forsikringens dekningsfelt», og som definerer hvilke farer forsikringen dekker, hvordan denne faren må materialisere seg i et forsikringstilfelle, og hvilke tap som er omfattet.¹¹ Dette er en del av selve «forsikringsproduktet»,¹² og selskapet står fritt til å definere hvordan dette skal utformes. De klausulene som behandles her, er formulert som en del av forsikringens farefelt ved at selskapet unntar ansvar, utgifter eller ulykker som skyldes straffbare forhold, eller ulykker som oppstår mens forsikrede deltar i en forbrytelse.

Avtalefriheten for selskapet kan likevel ikke gripe inn i fal.s preseptoriske vern av sikredes eller forsikredes interesser slik dette er regulert i fal. kap. 4 og 13. Disse kapitlene gir begrensninger for hvordan selskapet kan regulere sikredes og forsikredes handlinger og unnlatelser i forsikringsforholdet gjennom regler om opplysningsplikt,¹³ endring i risiko,¹⁴ uaktsom fremkallelse av forsikringstilfellet¹⁵ og brudd på sikkerhetsforskrifter.¹⁶

Det har lenge vært et problem i forsikringsretten at selskapets regulering av forsikringens objektive dekningsfelt griper inn fal.s preseptoriske regler for å beskytte sikrede/forsikrede.

⁷ NOU 1987: 24 s. 111.

⁸ FinKN-2020-377. Uttalelsen er skrevet av artikkelforfatteren som formann i nemnda, og mange synspunkter i artikkelen her er hentet fra avgjørelsen.

⁹ FinKN-2014-060, FinKN-2019-918, se også FinKN-2010-209 og fra tidligere FSN-2220, FSN-2047.

¹⁰ FinKN-2012-211, AKN-2214.

¹¹ Se nærmere Hans Jacob Bull, *Forsikringsrett*, Oslo 2008 (Bull), s. 203 flg.

¹² Se Trine-Lise Wilhelmsen, «Forsikringsproduktet i skadeforsikring», *Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og trygderett* 2019 nr. 3–4, s. 161-162.

¹³ Fal. § 4-1 og § 13-1 flg.

¹⁴ Fal. §§ 4-6, 4-7, 13-6 og 13-7.

¹⁵ Fal. §§ 4-9, 13-8 og 13-9.

¹⁶ Fal. § 4-8.

Kjernen i problemet er at forsikringen inneholder et objektivt formulert unntak i dekningen som bare kan utløses gjennom en handling eller unnlatelse fra sikrede eller forsikrede og derfor i realiteten innebærer en sanksjon på disse handlingene/unnlatsene. Et klassisk eksempel er en klausul som sier at «forsikringen ikke omfatter skader som følger av manglende vedlikehold». Slike skader kan bare oppstå dersom sikrede unnlater å vedlikeholde gjenstanden på forsvarlig måte. Problemet omtales gjerne som «skjulte handlingsklausuler», som betyr at man «skjuler» en handlingsplikt i en tilsynelatende objektivt formulert klausul.¹⁷

Problemet oppsto under den tidligere fal. 1930 og var gjenstand for omfattende diskusjoner ved vedtagelsen av fal. 1989.¹⁸ Klausulen nevnt overfor om manglende vedlikehold ble løst ved at krav til vedlikehold av den forsikrede gjenstand etter fal. 1989 er definert som en sikkerhetsforskrift som må utformes etter reglene i fal. § 4-8.¹⁹ Dette betyr at selskapet ikke kan påberope seg manglende vedlikehold som en objektivt unntatt fare, men må utforme et pålegg om hvordan vedlikeholdet skal utføres. Brudd på et slikt pålegg kan bare påberopes av selskapet såfremt 1) sikrede er mer enn lite å laste for bruddet, og 2) det er årsakssammenheng mellom bruddet og skaden. I så fall er det heller ikke tale om et absolutt unntak, men en avkortning i ansvaret ut fra en vurdering av betydningen av den aktuelle sikkerhetsforskriften, skyldgraden, hendelsesforløpet og forholdene for øvrig, jf. fal. § 4-8. Den aktuelle sikkerhetsforskriften må også tas inn i forsikringsbeviset.²⁰ Tilsvarende bestemmelser med krav om skyld og ev. årsakssammenheng og nedsettelse av ansvaret gjelder for de andre preseptoriske bestemmelsene.

Det følger av dette at klausuler som regulerer sikredes og forsikredes adferd, i utgangspunktet må formuleres på en helt annen måte enn klausuler som regulerer forsikringens objektive dekningsfelt, og hvor det er nok å si at forsikringen «unntar skade som skyldes» den aktuelle årsaken. Her er det ikke noe krav om skyld og heller ikke noen avkortningsordning.

Fal. 1989 innførte regler som løste en del av de problemene som hadde vist seg i praksis tidligere, men loven skapte en rekke nye problemer. Dette gjaldt først og fremst forholdet mellom objektive unntak og sikkerhetsforskrifter, men også forholdet til reglene om opplysningsplikt, risikoendring og fremkallelse av forsikringstilfellet.

¹⁷ Se nærmere Bull, s. 262 flg. og s. 392 flg.; Knut Selmer, *Forsikringsrett*, Oslo 1982 (Selmer 1982), s. 189 flg.; Trine-Lise Wilhelmsen, «Skjulte handlingsklausuler – forholdet mellom beskrivelse av forsikringstilfellet og reglene om opplysningsplikt, meldeplikt, meldefrist og foreldelse», *Nordisk Forsikringstidsskrift* nr. 3/99.

¹⁸ NOU 1987: 24 s. 72 flg., særlig s. 72–73 og s. 79–80, og Ot.prp. nr. 49 (1988–1989) s. 56 flg.

¹⁹ Fal. § 1-2 (e) nr. 2.

²⁰ Fal. § 2-2 annet ledd (c).

2.2 Unntaket for straffbar handling som skjult handlingsklausul

Ansvarsforsikring inneholder ofte et unntak for erstatningsansvar «som skyldes straffbare handlinger».²¹ Rettshjelpsforsikring kan unnta tvist som «har sin årsak i en ulovlig handling fra sikredes side»,²² eller «[s]traffesak eller tvist som har utspring i ulovlig handling fra sikredes side».²³ Unntakene gjelder uavhengig av skyld hos sikrede. Det omfatter derfor både forsettlig, grovt uaktsomme og uaktsomme straffbare handlinger. Det spiller etter ordlyden ingen rolle hva slags karakter den straffbare handlingen har, så lenge den er omfattet av en straffebestemmelse. Både brudd på den alminnelige straffeloven og brudd på f.eks. næringslovgivning, forurensningsloven og veitrafikkloven omfattes såfremt bruddet er underlagt en strafferettslig sanksjon.

I ansvarsforsikring gjelder unntaket ansvar som følge av slike handlinger. I ansvarsforsikring er det ansvaret som er forsikringstilfellet. I rettshjelpsforsikring unntas utgifter til tvist som følge av eller har utspring i straffbare forhold. Her er det tvist som er forsikringstilfellet. Årsakskjeden er derfor mindre direkte; sikredes skyld gjelder det forholdet som er straffbart, men ikke nødvendigvis at dette straffbare forholdet fører til en tvist. I begge tilfelle er imidlertid den straffbare handlingen en nødvendig betingelse for at forsikringstilfellet inntreffer.

Sikredes fremkallelse av forsikringstilfellet ved forskjellige former for skyld er regulert i fal. § 4-9 for skadeforsikring. Første til tredje ledd sier:

«Har sikrede forsettlig fremkalt forsikringstilfellet, er selskapet ikke ansvarlig. Er det ikke utvist svik, kan selskapet likevel pålegges delvis ansvar. § 4-12 gjelder i så fall tilsvarende.

Har sikrede ved annen forsikring enn ansvarsforsikring grovt uaktsomt fremkalt forsikringstilfellet, kan selskapets ansvar settes ned eller falle bort. Ved avgjørelsen skal det legges vekt på skyldgraden, skadeforløpet, om sikrede var i selvforskyldt rus, og forholdene ellers.

Selskapet kan ikke påberope seg at sikrede har fremkalt forsikringstilfellet ved en uaktsomhet som ikke er grov.»

Bestemmelsen er preseptorisk og innebærer at ansvarsforsikring skal omfatte grovt uaktsom og uaktsom fremkallelse av forsikringstilfellet. Rettshjelpsforsikring skal omfatte uaktsom fremkallelse av forsikringstilfellet. Ved grovt uaktsom fremkallelse av forsikringstilfellet gjelder det en avkortningsregel etter fal. § 4-9 annet ledd.

Bestemmelsen er helt generell, og ordlyden tilsier at den også omfatter grovt uaktsomme og uaktsomme handlinger som er straffbare. Ut fra ordlyden er unntaket for straffbare handlinger

²¹ Se FinKN-2020-377.

²² Se FinKN-2014-060.

²³ Se FinKN-2019-918, FKN-2010-209.

i strid med denne bestemmelsen. Dette må også gjelde for rettshjelpsforsikring hvor årsaksforbindelsen er mindre direkte. Selskapets ansvarsfrihet gjelder ikke bare den skaden som umiddelbart lå innenfor sikredes forsett eller uaktsomhet, men også de videre følgeskader såfremt disse fremstår som en adekvat følge av handlingen.²⁴

Den utvidede beskyttelsen i ansvarsforsikring er begrunnet i hensynet til skadelidte.²⁵ Dette hensynet gjelder uavhengig av om handlingen er straffbar eller ikke. Den generelle beskyttelsen for uaktsom fremkallelse av forsikringstilfellet har lang tradisjon i norsk rett, og bygger på et grunnleggende prinsipp om at sikrede bør være beskyttet mot sine egne ordinære feil og forsømmelser.²⁶

Spørsmålet om fal. § 4-9 gjelder straffbare forhold, er ikke omtalt i forarbeidene og heller ikke i juridisk teori. Det kan anføres at det forhold at handlingen er gjort straffbar, kvalifiserer den grove uaktsomheten i forhold til den uspesifiserte grove uaktsomhet og ordinære uaktsomhet som fal. § 4-9 omtaler.²⁷ På den annen side er forsikring knyttet til et ulovlig forhold regulert av NL 5-1-2 om forsikring av ulovlig interesse, og det er spørsmål om det er behov for et unntak for straffbare forhold i tillegg til dette. Ved forsettlige straffbare forhold kan selskapet påberope seg regelen i fal. § 4-9 første ledd om at forsikringen ikke omfatter forsettlig fremkallelse av forsikringstilfellet, og her trenger selskapet ikke dokumentere at straffbarhetskriteriene er oppfylt, såfremt handlingen er forsettlig. Ved grovt uaktsomme og uaktsomme straffbare forhold vil NL 5-1-3 ramme de alvorligste straffbare forholdene, mens mindre alvorlige forhold vil gå klar etter en nærmere helhetsvurdering, jf. nærmere nedenfor.

Det kan stilles spørsmål ved om det er riktig at risikoen for straffbare handlinger, som gjelder en liten gruppe mennesker, skal utjevnes over det store flertall av lovlydige borgere. Men denne avveiningen er i realiteten regulert av forbudet mot forsikring av ulovlig interesse. Gode grunner taler derfor for at unntaket er i strid med fal. § 4-9 annet og tredje ledd.²⁸

2.3 Unntak for skader ved utførelse av forbrytelse

Ulykkesforsikring kan ha en klausul som sier at selskapet ikke dekker skader ved «utførelse av en forbrytelse».²⁹ Bestemmelsen stiller ikke krav om årsakssammenheng, og gjelder uavhengig av skyld hos den forsikrede. Med utgangspunkt i argumentasjonen i punkt 2.2 kan det anføres at klausulen er i strid med reglene om forsikredes fremkallelse av forsikringstilfelle i fal. § 13-8 og § 13-9, som gir preseptorisk beskyttelse av forsikredes

²⁴ Bull s. 324.

²⁵ NOU 1987: 24 s. 100.

²⁶ NOU 1987: 24 s. 88, Bull s. 321.

²⁷ Jf. for så vidt NOU 1987: 24 s. 100, som riktignok bruker begrepet «uspesifisert» i forhold til bruk av spesielle sikkerhetsforskrifter hvor skyldkravet reduseres.

²⁸ Slik FinKN-2020-377.

²⁹ Se FinKN-2012-211, AKN-2214.

alminnelige uaktsomhet. Her er det imidlertid spørsmål om selskapet kan formulere et slikt unntak som en risikoendring etter fal. § 13-6:³⁰

«Har selskapet gjort sitt ansvar avhengig av at den forsikrede ikke deltar i en bestemt virksomhet eller utsetter seg for en bestemt fare, er det likevel ansvarlig for forsikringstilfeller som inntreffer mens forsikrede deltar i virksomheten eller utsetter seg for faren dersom forsikringstilfellet ikke skyldes forholdet.»

Hvis denne modellen brukes, kan klausulen påberopes som et unntak, men det må etter fal. § 13-6 være årsakssammenheng mellom faren og forsikringstilfellet. Klausulen må også fremgå av forsikringsbeviset, jf. fal. § 11-2 annet ledd (b).

Bestemmelsen i fal. § 13-6 ble inntatt for å stoppe selskapenes praksis med lange suspensjonsklausuler i ulykkesforsikringen.³¹ Forutsetningen for å bruke bestemmelsen er imidlertid at det dreier seg om «en bestemt virksomhet». Forarbeidene bruker som eksempler «dypvannsdykking, tindebestigning, krigsdeltagelse o.l.». ³² Spørsmålet er derfor om å delta i en forbrytelse er en slik «bestemt virksomhet». Deltagelse i forbrytelse kan gjelde en lang rekke forskjellige straffbare handlinger med forskjellig handlingsbeskrivelse og omfatte ganske forskjellige typer av virksomhet. Det kan derfor anføres at beskrivelsen er for generell til å kvalifisere som «bestemt virksomhet», og at man da er tilbake i de generelle reglene om fremkallelse av forsikringstilfellet, jf. ovenfor.³³

3 Forholdet til forbudet mot forsikring av ulovlig interesse

3.1 Innledning og oversikt

Fal. 1989 inneholder ingen regler om ulovlig interesse. Det gjorde derimot fal.s forgjenger, forsikringsavtaleloven 1930, som i § 35 sa at «Gjenstand for skadeforsikring kan enhver lovlig interesse være, når den lar sig ansette i penger». En ulovlig interesse kunne derfor ikke være gjenstand for forsikring, og avtalen var i så fall ikke gyldig.³⁴ Bruken av begrepet «interesse» hadde sammenheng med at det ifølge fal. 1930 var «interessen» i en gjenstand og ikke gjenstanden selv som var dekket av forsikring.³⁵ Bestemmelsen var en av få regler om

³⁰ I FinKN- 2012–211 uttaler nemnda at «[s]ammenholdt med fal. § 13-6 må vilkåret forstås som at unntaket kun omfatter skader som skyldes utførelsen av forbrytelsen». I AKN-2214 mente derimot nemnda at klausulen måtte sees som del av forbudet mot forsikring av ulovlig interesse.

³¹ NOU 1983: 56 s. 91–92.

³² NOU 1983: 56 s. 92, Ot.prp. nr. 49 (1988–89) s. 122.

³³ I AKN-1709 reiser nemnda et tilsvarende spørsmål for unntak for skade som følge av slagsmål, men saken ble avvist av bevismessige hensyn.

³⁴ NOU 1987: 24 s. 118.

³⁵ NOU 1987: 24 s. 111, Bull s. 433–434, Selmer 1982, s. 74 flg.

ugyldighet i forsikringsretten,³⁶ men verken forarbeider eller litteratur gir noen begrunnelse for den.³⁷ Bestemmelsen ble lite benyttet.³⁸

Begrunnelsen for at bestemmelsen ikke ble videreført, er ifølge forarbeidene til fal. 1989 at den var uklar og derfor misvisende i sin absolutte form.³⁹ Utvalget peker også på at det var andre bestemmelser som det var mer nærliggende å anvende for å unngå forsikring av ulovlig interesse. De mest relevante var NL 5-1-2 og avtaleloven § 36,⁴⁰ men det konkluderes ikke mht. hvilken bestemmelse som skal anvendes.

Spørsmålet om forsikring av ulovlig interesse var første gang oppe i Høyesterett i Rt. 2006 s. 328. Saken gjaldt motorvognforsikring mellom selskapet X og forsikringsselskapet. Den forsikrede bilen var kjøpt av A med penger skaffet til veie ved straffbare handlinger og solgt til X. Avtalen var signert av styreformann og eneaksjonær i X, B. Høyesterett fant at B begikk en helerihandling som var grovt uaktsom da han inngikk avtalen med A, jf. strl. 1902 § 317, og at forsikringsavtalen var ugyldig fordi den gjaldt en ulovlig interesse, jf. NL 5-1-2.

Bruken av NL 5-1-2 som hjemmel for ugyldighet ved ulovlig interesse har også tilslutning i nemndspraksis⁴¹ og juridisk litteratur.⁴² Det er imidlertid ikke uten videre lett å se hvordan bestemmelsen skal anvendes. NL 5-1-2 rammer avtaler som strider mot lov og ærbarhet. En forsikringsavtale er ikke ulovlig i seg selv. Bestemmelsen kan imidlertid også ramme avtaler som isolert sett er akseptable, når disse knytter seg til et betent eller ulovlig hovedforhold. Dette uttrykkes gjerne slik at når hovedforholdet er «reprobert», blir sideavtalene ugyldige.⁴³ At hovedforholdet er «reprobert», betyr at domstolene overhodet ikke må befatte seg med avtalekomplekset. Blir det reist sak av en part mot en annen om et reprobert rettsforhold, skal domstolen avvise saken ex officio. Begrunnelsen er at domstolen ikke skal medvirke til et oppgjør mellom kjeltringer.⁴⁴ Dette gir likevel liten veiledning for når sideavtalen er ugyldig. Ugyldighetsspørsmålet avhenger av en sammensatt vurdering, hvor bl.a. graden av tilknytning mellom hovedforhold og sideavtale har betydning.⁴⁵ Ved den nærmere vurderingen av dette

³⁶ Trine-Lise Wilhelmsen og Hans Jacob Bull, «Forsikringsrettslige mangler i et ugyldighetsperspektiv», i *Ugyldighet i privatretten – minnebok for Viggo Hagstrøm*, Oslo 2016, s. 127 flg., særlig s. 139.

³⁷ Trine-Lise Wilhelmsen, «Forsikring av ulovlig interesse», *Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og trygderett* 2016 (Wilhelmsen 2016), s. 183 flg., på s. 187 med referanser.

³⁸ Eneste publiserte dom er RG 1988 s. 1035 (Tromsø byrett).

³⁹ NOU 1987: 24 s. 118, Bull s. 434.

⁴⁰ NOU 1987: 24 s. 118, jf. s. 111.

⁴¹ For eksempel FSN-7109, FKN-2010-209, FinKN-2012-120, FinKN-2012-252.

⁴² Bull s. 434–437; Wilhelmsen 2016, s. 183 flg.; Bjørn Engstrøm, «Forsikring av 'ulovlig interesse', heleri og hvitvasking», *Tidsskrift for erstatningsrett* 2006, s. 141 flg.; Knut Selmer, «Skadeforsikring og ulovlig virksomhet», i *Lov, dom og bok. Festskrift til Sjur Brækhus*, Oslo 1988, s. 476 (Selmer 1988).

⁴³ NOU 1987: 24 s. 112, Selmer 1988, s. 477.

⁴⁴ Selmer 1988, s. 476.

⁴⁵ NOU 1987: 24 s. 112.

spørsmålet synes forarbeidene å forutsette at man skal bruke samme momenter som ble utviklet i praksis i forhold til fal. 1930 § 35:⁴⁶ «karakteren av det ulovlige forhold, hvor nær forbindelse det er mellom den forsikrede interesse og dette forhold, sikredes subjektive klanderverdighet, sammenhengen mellom det ulovlige forhold og skaden osv.»⁴⁷ Disse momentene har vært brukt ved vurderingen av spørsmålet om ulovlig interesse i praksis og i litteraturen, og brukes også som utgangspunkt for vurderingen her.

Før momentene vurderes, er det imidlertid grunn til å se på anvendelsesområdet for forbudet mot forsikring av ulovlig interesse.

3.2 Anvendelsesområdet for forbudet

Både forarbeidene og hovedtyngden av den praksis som finnes angår tingsskadeforsikring, og interessebegrepet er i utgangspunktet utviklet for forsikring av gjenstanders kapitalverdi og inntjening.⁴⁸ Det er anført at interessebegrepet er mer anstrengt ved forsikring mot dekning av kostnader, som f.eks. rettshjelpsforsikring og ansvarsforsikring.⁴⁹ Men sikredes interesse i å slippe å dekke kostnader har like stor økonomisk betydning som interessen i å generere inntekter. Fal. 1930 § 35 gjaldt skadeforsikring generelt, og dette gjelder også diskusjonen i forarbeidene. Dette tilsier at prinsippet også gjelder rettshjelpsforsikring og ansvarsforsikring.⁵⁰ For ansvarsforsikring kompliseres begrepsbruken likevel av at en ansvarsforsikring også dekker skadelidtes interesse i å få dekket sitt tap. Men interessen som gjenstand for forsikring tilkommer den som er sikret, og den sikrede i ansvarsforsikring er skadevolder, jf. fal. § 1-2 c). Dette må gjelde selv om skadelidte har et direkte krav mot selskapet etter fal. § 7-6 første ledd. Selskapets ansvar rekker ikke lenger enn det som følger av forsikringsvilkårene, og forsikringsvilkårene er underlagt et preseptorisk unntak for forsikring av ulovlig interesse. Dette må også skadelidte akseptere. Dette tilsier at bestemmelsen også gjelder ansvarsforsikring.

Det var ingen tilsvarende tidligere bestemmelse i personforsikring, og det kan derfor være tvilsomt om prinsippet gjelder her.⁵¹ Men hvis man forutsetter at «forbrytelse» ikke er en «bestemt virksomhet», og at et unntak også rammes av fal. § 13-9 om uaktsom fremkallelse av forsikringstilfellet, vil forbudet mot ulovlig interesse være eneste mulighet for selskapet til å hindre utbetaling for skader som skyldes forsikredes deltagelse i en forbrytelse. Det kan derfor være grunn til å se på hvordan bestemmelsen virker også for ulykkesforsikring.

⁴⁶ NOU 1987: 24 s. 118.

⁴⁷ NOU 1987: 24 s. 112.

⁴⁸ NOU 1987: 24 s. 111, Selmer 1982 s. 75–76, Bull s. 433–434.

⁴⁹ NOU 1987: 24 s. 111, mer skeptisk Selmer 1982 s. 75–76.

⁵⁰ Slik FinKN-2020-377.

⁵¹ I AKN-2214 legger nemnda som nevnt til grunn at prinsippet kommer til anvendelse, men det er ikke drøftet. Mindretallet i FinKN-2012-211 legger også dette til grunn, men flertallet løste spørsmålet ved bevisbyrdevurderinger.

3.3 Karakteren av det ulovlige forholdet

Det første momentet som nevnes i forarbeidene, er «karakteren av det ulovlige forholdet». NL 5-1-2 gir ikke grunnlag for å gradere ulovlighet i forhold til ugyldighetssanksjonen. I forarbeidene angis det imidlertid to ytterpunkter: «massivt ulovlige interesser» kan ikke forsikres, f.eks. økonomiske interesser knyttet til ulovlige narkotiske stoffer, ulovlig spritproduksjon osv., mens «en interesse kan være forsikringsmessig selv om den har et visst ulovlig anstrøk. F.eks. må et TV-apparat som det ikke betales lisens for, kunne forsikres».⁵²

I Rt. 2006 s. 328 kom Høyesterett til at sikredes interesse i en bil som var ervervet ved overtredelse av strl. 1902 § 317 om heleri, var ulovlig og uttalte om B's kjøp av bilen at det dreide seg om et «relativt alvorlig og klart samfunnsskadelig forhold av en type som de lovgivende og rettshåndhevende myndigheter i de senere år har satt mye inn på å bekjempe» (avsnitt 42). Også i RG 2005 s 29 (Borgarting) ble forsikringstaker F's interesse i en bil kjent ulovlig: F hadde kjøpt bilen under meget mistenkelige omstendigheter og burde skjønt at selgers besittelse var ulovlig. For øvrig har man i rettspraksis og nemndspraksis lagt til grunn at det forelå ulovlig interesse ved forsikring av et parti falske levisbukser (LB-2003-9908), en bil som var gjenoppbygget ved å skifte chassisnummeret, som ev. måtte bedømmes som dokumentfalsk etter strl. 1902 § 182 (RG 1988 s.1035 (Tromsø byrett)), en motorsykel unndratt fra et konkursbo i strid med strl. 1902 § 281 (FKN-2010-209),⁵³ og en Rolex-klokke ervervet ved ulovlig pokerspill (FinKN-2020-528).

I den andre enden av skalaen ligger brudd på reglene om TV-lisens. Finansklagenemnda Skade har behandlet flere saker med tap av gjenstander hvor sikrede har overtrådt toll- og avgiftsbestemmelser. Nemndas flertall konkluderte i to saker med at det her ikke dreide seg om «massivt ulovlige» interesser.⁵⁴ I en sak hvor det forelå brudd på både tollreglene og reglene om importforbud, kom nemnda derimot til at det ulovlige forholdet var mer massivt.⁵⁵

Forarbeidene og praksis gir grunnlag for å sondre mellom situasjoner hvor den som har krav på erstatning har brutt den alminnelige straffelov, og brudd på spesialregler, f.eks. næringslovgivningen, forurensningsloven, brannvernregler, trafikkregler og annet. Dette tilsier at et krav om dekning for erstatningsansvar, rettshjelpgifter eller personskafe som utløses av uaktsomme eller grovt uaktsomme straffbare handlinger som er regulert av straffelovens andre del, f.eks. voldslovbrudd, seksuallovbrudd, vinningslovbrudd eller skadeverk, rammes av forbudet mot forsikring av ulovlig interesse. Derimot vil slike krav som utløses av brudd på f.eks. forurensningsloven, brannvernregler, trafikkregler o.a., normalt ikke være i strid med prinsippet om at interessen må være lovlig, selv om bruddet er straffebelegt. Ansvarsforsikringen vil ut fra et slikt perspektiv ikke omfatte ansvar som følge

⁵² NOU 1987: 24 s. 111.

⁵³ Se nærmere Wilhelmsen 2016, avsnitt 4.2.

⁵⁴ FSN-7109, FinKN-2014-061.

⁵⁵ FinKN-2015-147.

av grovt uaktsom voldtekt, men den kan dekke ansvar som følge av brudd på forurensningsloven selv om bruddet er straffbart etter lovens kap. 10.

3.4 Forbindelsen mellom det ulovlige forholdet og den forsikrede interesse

Det andre momentet som nevnes i forarbeidene, er forbindelsen mellom det ulovlige forholdet og den forsikrede interesse. Forbindelsen mellom interessen og det straffbare forholdet er nærmest hvor det er interessen i seg selv som er ulovlig. Dette er ikke aktuelt for de forsikringsavtalene som omtales her; erstatningsansvaret, rettshjelpgiftene og tap knyttet til personskade eller død er ikke ulovlig i seg selv. Forbindelsesmomentet blir noe svekket hvis interessen i seg selv er lovlig, men ulovlig på sikredes hånd. Men også en slik forbindelse kan rammes av forbudet mot forsikring av ulovlig interesse:

I Rt. 2006 s. 328 var den forsikrede bilen tilegnet ved en helerihandling. Høyesterett uttaler om forbindelsesmomentet at «[d]et er i denne saken meget nær sammenheng mellom den forsikrede interesse og det ulovlige forhold. Det er selve ulovlighetens gjenstand som ble søkt forsikret» (avsnitt 42).

Gjenstand for den ulovlige handlingen var her bilen. Men bilen var ikke ulovlig i seg selv; den representerte en ulovlig økonomisk interesse på sikredes hånd pga. den underliggende straffbare handlingen. Selv om det ulovlige i dommen gjelder eierinteressen, kan resonnementet overføres til de forsikringene vi her snakker om; ansvaret, utgiften eller tapet er ikke i seg selv ulovlig, men det forhold at sikrede har et krav på økonomisk kompensasjon, er utløst av en ulovlig handling. Sikredes økonomiske interesse i kravet mot selskapet er altså etablert gjennom en ulovlig handling. Dette tilsier at forbindelsen mellom det straffbare forholdet og interessen her normalt vil tale for at man er innenfor NL 5-1-2. Selv om interesseterminologien er fremmed i ulykkesforsikring, kan man hevde at det man forsikrer, er interessen i ikke å pådra seg eller sine etterlatte tap som følge av en ulykke. Hvis slike tap er en følge av at man deltar i en forbrytelse, er altså tapet – den forsikrede interessen – etablert gjennom et straffbart forhold. Hvis man f.eks. under en uaktsom voldtekt blir skadet av en tredjeperson som forsøker å redde voldtektsofferet, synes det rimelig at forsikring av ansvaret overfor voldtektsofferet og forsikring av egne utgifter og tap i utgangspunktet behandles likt.

3.5 Sammenhengen mellom det ulovlige forhold og skaden

Forarbeidene nevner også sammenhengen mellom det ulovlige forhold og skaden som et relevant moment ved vurderingen.⁵⁶ Det presiseres ikke nærmere hva slags sammenheng man tenker på, men i retts- og nemndspraksis har momentet vært tolket som et spørsmål om

⁵⁶ NOU 1987: 24 s. 111–112, se også Bull s. 435, Selmer 1982, s. 82, og Selmer 1988, s. 479.

årsakssammenheng mellom det ulovlige forhold og skaden.⁵⁷ Siden ordet «sammenheng» inkluderer «årsakssammenheng», er det nærliggende å si at årsakssammenheng mellom det ulovlige forhold og skaden vil være et argument for at interessen er ulovlig. Samtidig er det klart at andre former for sammenheng også kan være relevant i vurderingen, f.eks. en generell statistisk sammenheng. I de sakene som har vært oppe i retts- og nemndspraksis om tingsskadeforsikring, har det imidlertid verken vært årsakssammenheng⁵⁸ eller annen type sammenheng. Det er derfor klart at dette momentet ikke kan være noen betingelse for å konkludere med at interessen er ulovlig. Mangel på praksis gjør det også uklart hvilken vekt dette momentet eventuelt skal tillegges.

Ved et unntak for utgifter eller ansvar som skyldes straffbare forhold, er det imidlertid klart at det vil være årsakssammenheng mellom det straffbare forholdet og forsikringstilfellet i form av tvist eller erstatningsansvar. I motsetning til tingsskadeforsikring, hvor den økonomiske interessen utløses gjennom tap av eller skade på en gjenstand, dekker ansvars- og rettshjelpsforsikring kostnader som i seg selv utgjør den økonomiske interessen. Her faller momentet om sammenheng sammen med momentet forbindelse mellom det straffbare forholdet og interessen fordi forbindelsen består i at interessen er utløst av det ulovlige forholdet, og da er det også sammenheng mellom det ulovlige forholdet og tapet. Også dette momentet vil derfor generelt tale for at interessen er ulovlig.

Ved unntak for ulykker under deltagelse i forbrytelse kan det være årsakssammenheng mellom forbrytelsen og ulykken, men det behøver ikke være det. Derimot kan det være en statistisk sammenheng ved at deltagelse i forbrytelse øker risikoen for ulykker. Dette må være tilstrekkelig, jf. ovenfor.

3.6 Sikredes subjektive klanderverdighet

Det siste momentet som nevnes i forarbeidene, er «sikredes subjektive klanderverdighet».⁵⁹ Ut fra forutsetningen her må dette likestilles med forsikrede i personforsikring.

Når det dreier seg om alvorlige straffbare forhold som er regulert i den alminnelige straffeloven, som f.eks. vold mot andre personer, voldtekt, skadeverk, bedrageri og forfalskning, må det i utgangspunktet legges til grunn at vedkommende er klar over at han gjør seg skyldig i et straffbart forhold. Som eksempler fra tingsskadeforsikring peker Høyesterett i Rt. 2006 s. 328 på at sikrede B ved å inngå avtale med A begikk en

⁵⁷ LA-2013-57363 (bil finansiert uten lovpliktig egenkapitalandel), og f.eks. FinKN-2015-147, FinKN-2012-601 og FinKN-2014-061.

⁵⁸ Momentet nevnes i nemndspraksis, men i rettspraksis er momentet bare anført i LA-2013-57363 (bil finansiert uten lovpliktig egenkapitalandel) som argument mot at det forelå ulovlig interesse.

⁵⁹ NOU 1987: 24 s. 111–112, se også Bull 435, Selmer 1982, s. 82, og Selmer 1988, s. 479.

helerihandling som var grovt uaktsom. I RG 2005 s. 29 (Borgarting) sier retten at sikrede burde skjønt at han kjøpte tyvegods.

Ved straffbare forhold etter andre lover kan det derimot tenkes at vedkommende ikke er klar over at handlingen er straffebelagt. I strafferettslig forstand vil dette regnes som en rettsvillfarelse som vedkommende i så fall har ansvaret for. Dette behøver imidlertid ikke være avgjørende for spørsmålet om det foreligger en ulovlig interesse. Om vedkommende er i god tro, vil det bety at den subjektive klanderverdighet er mindre, og dette kan være et argument for at interessen ikke er ulovlig.⁶⁰

4 Avslutning

Fremstillingen viser at unntaket for straffbare handlinger i ansvarsforsikring og rettshjelpsforsikring og for deltagelse i forbrytelse i ulykkesforsikring antagelig er i strid med fal.s bestemmelser om uaktsom fremkallelse av forsikringstilfellet. Derimot vil klausulene delvis overlappe med forbudet mot forsikring av ulovlig interesse. Men i forhold til denne bestemmelsen rekker unntakene for langt, og de er overflødige fordi unntaket for forsikring av ulovlig interesse er preseptorisk. Unntaket for deltagelse i forbrytelse i personforsikring er særlig problematisk fordi det er usikkert om forbudet mot forsikring av ulovlig interesse overhodet kommer til anvendelse i personforsikring, og også om det i sin generelle form står seg i forhold til fal. § 13-6. En mulig løsning kan her være å formulere unntaket som en risikoendring begrenset til bestemt angitte straffbare forhold.

⁶⁰ FSN-2014-061 gjaldt smykker tatt inn uten å betale toll: Sikrede (ikke norske) anførte at de ikke kjente de norske tollbestemmelsene. Nemndas flertall fant ikke grunnlag for å overprøve dette.